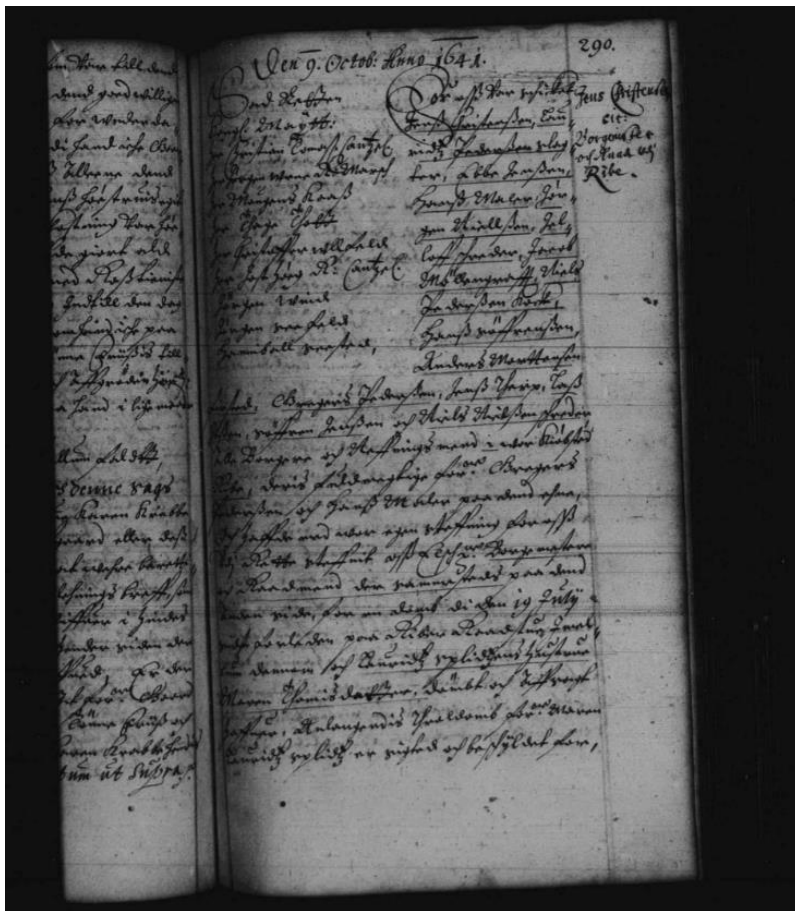

Sådan finder du de historiske kilder til hekseprocesserne i Danmark

Indscannet side fra Maren Spliids' endelige dom ved kongens retterting, 9. oktober 1641.

Hvilke kilder?

En hekseproces (eller 'trolddomsproces') var i bund og grund en retssag.

Derfor findes de fleste historiske kilder til de danske hekseprocesser i de gamle retsdokumenter, hvor enkelte sagers forløb og udfald står skrevet ned.

Men hvor finder man hekseprocesserne i retsdokumenterne, og hvor meget findes der egentligt?

Vi kan allerede nu afsløre, at det ikke er helt så ligetil at grave efter hekseprocesser; først er der udfordringen med at *finde* de enkelte kilder, og dernæst at *læse* dem.

HEX! er en del af et samarbejde mellem Syddansk Universitet og Universitetet i Bergen om at skabe en database med alle hekseprocesserne i de danske riger. Men indtil den er færdig – og det tager nogle år – er man nødt til at selv at finde sagerne, hvis man vil i gang.

Derfor foreslår vi, at du læser dig godt ind på emnet inden du kaster dig over søgningen efter de historiske kilder – og tager et kursus i gotisk skrifttydning (1600-tallet).

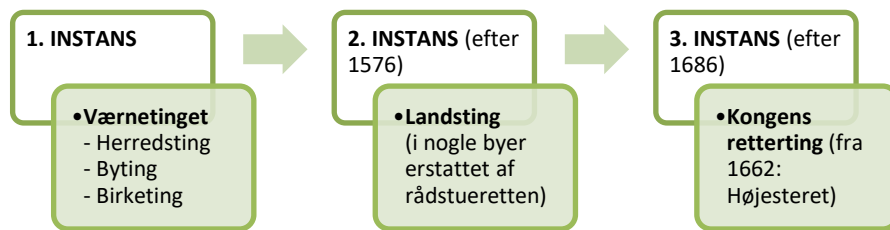
Som indledning kan det være fint at tage Rigsarkivets onlinekursus, som er beskrevet her: <https://www.sa.dk/da/hjaelp-og-vejledning/gotisk-haandskrift-introduktion/>

Det er også vigtigt at vide, at der fortsat er meget, vi ikke ved, og at vi altid har nye forskningsprojekter i gang. Derfor bliver vores viden også løbende opdateret.

Hvordan foregik hekseprocesserne?

Titelblad fra værket "Glossarium juridico-danicum, det er alle gamle danske Glosers rette Forklaring, som findis udi de skonske, sielandske oc judske Lowbøger ...". Værket blev udsendt af kong Christian IV i 1641, og titelbladet viser de tre retsinstitutter: herredstinget (nederst til højre), landstinget (nederst til venstre) og kongens retterting (øverst). Selv er Christian IV afbildet til venstre over for retfærdighedens gudinde, Justitia. Foto: ukendt.

Oversigt over retsinstanserne ved en dansk hekseproces

En hekseproces begyndte som de fleste andre retssager "nedefra" Dvs. at man i Danmark – dengang som nu – brugte en privat anklageproces. Man skulle dermed selv rejse en hekseproces mod den, man mistænkte for trolddom. Det gjorde man på sit lokale ting - også kaldet værnetinget. For de fleste danskere var det det samme som herredstinget, men boede man i en by hed det bytinget. Endelig boede nogle på jord, der tilhørte en godsejer med birkeret, og i så fald var godsejerens birketing ens værneting.

Indtil 1576 kunne man blive dømt til døden for trolddom allerede ved værnetinget dvs. i første instans. Herefter blev det bestemt ved lov, at en dom for trolddom også automatisk skulle prøves ved landstinget. Altså en tvungen appel. Ved landstinget blev omtrent halvdelen af de dømte frikendt. Størstedelen af de danske hekseprocesser fandt sted efter 1576, hvilket betød, at de fleste dømte fik deres endelige dom ved landstinget.

Nogle enkelte sager blev også appelleret til kongens retterting – bl.a. sagen mod Maren Spliids fra Ribe.

Fra 1686 blev det lovbestemt, at alle hekseprocesser ikke bare skulle prøves ved landstinget, men også skulle prøves ved den højeste instans - dvs. Højesteret (det tidligere kongens retterting) - før en endelig dom kunne falde. Det var praksis indtil 1693, hvor Anne Palles som den sidste blev dømt til døden for trolddom.

Se vores litteraturliste i vidensbanken på vores hjemmeside for mere information om den juridiske side af hekseprocesserne.

Hvor findes kilderne?

I 1551 blev det påbudt ved lov, at der skulle føres tingbog ved alle retskredse og -instanser i landet. Det burde jo betyde, at man kan finde alle tingbøger fra 1., 2. og 3. instans, og slå op på de enkelte hekseprocesser. Men helt så enkelt er det desværre ikke.

For det første er der spørgsmålet om **geografien**.

Under hekseprocesserne var de danske riger noget større end i dag. Foruden det nuværende Danmark, bestod kongens riger også – i det meste af perioden - af hertugdømmerne (Slesvig og Holsten), Norge, dele af Sverige (Skåne, Halland og Blekinge), Island og enkelte kolonier.

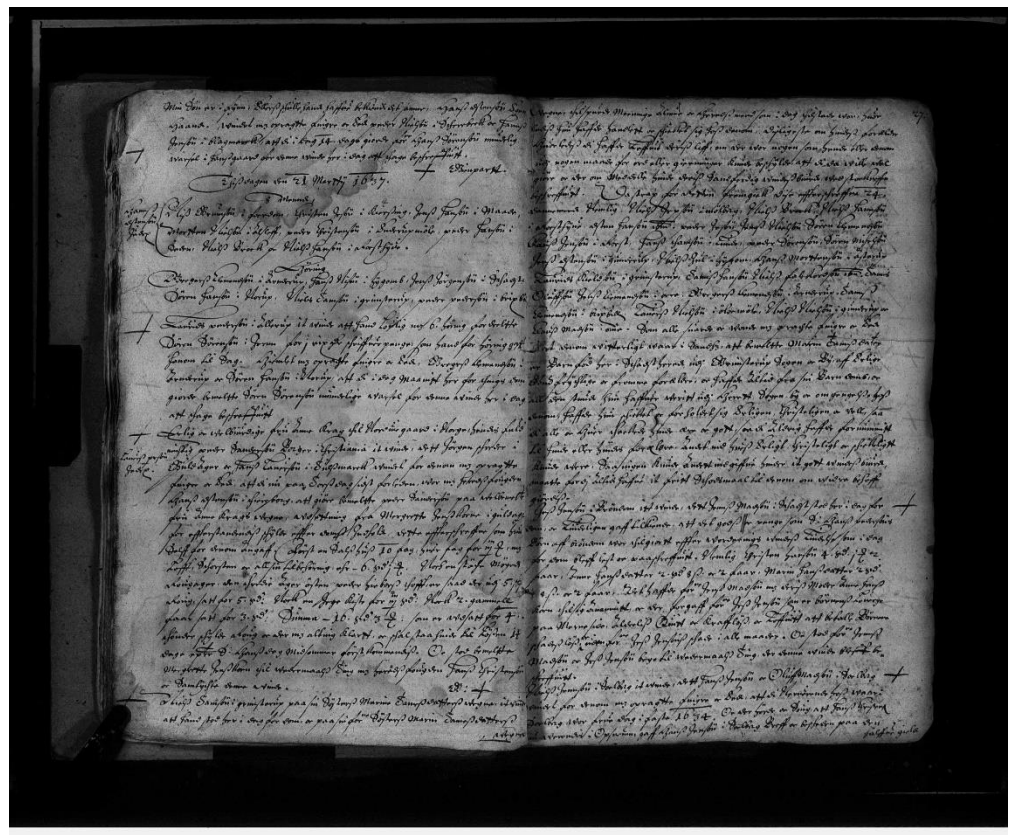
Kilderne til de områder, der i dag tilhører andre lande, opbevares oftest der.

"Carta Marina"
(1539). Kort over
Skandinavien, af
Olaus Magnus.
Foto: James Ford
Bell Library at the
University of
Minnesota.

Når det kommer til det nuværende Danmark, ligger alle de bevarede tingbøger på Rigsarkivet. Heldigvis er langt de fleste indscannet, og findes online.

Indscannet side
fra Skast herreds
tingbog, 1637. Her
ses vidneudsagn
givet i sagen mod
Maren Spliids.
Foto: Rigsarkivet.

Men det bringer os til spørgsmålet om **kildernes fuldstændighed**.

Vi er desværre ikke så heldige, at alle tingbøger er bevaret. Mange er gået tabt gennem tiden, og i flere områder (Fyn, Sjælland og øerne) er der kun bevaret ganske få.

Anderledes ser det ud for det gamle, geografiske område Nørrejylland (det nuværende Jylland fra Ribe og op mod nord til den øverste spids af landet) – især når vi snakker om rettens 2. instans, altså landstinget i Viborg. Herfra kender vi til ganske mange af 1600-tallets sager, og de kan læses online.

Ligeledes har vi også bevaret en del fra kongens retterting og det senere Højesteret.

Desværre har vi ikke bevaret særligt mange tingbøger fra 1. instans, altså værnetinget i form af herreds-, by- og birketing. Dog findes der enkelte tilbage.

Nogle byer har også særligt gode kilder bevaret, som det fx er tilfældet i Ribe.

Links og henvisninger til kilder

Nedenfor findes en liste af links og henvisninger til kilder om hekseprocesserne i det nuværende Danmark.

Indscannede arkivalier - Rigsarkivet

Rigsarkivets samlede liste over indscannede "justitsprotokoller, tingbøger og domprotokoller": <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/other/other-collection/35>

Herunder kan særligt anbefales:

- Arkivalier vedrørende Viborg Landsting
Det er her, vi finder størstedelen af de danske hekseprocesser.
- "Kongens retterting: Justits- og voteringsprotokoller (1623 - 1656)."
Det er her, at vi kan se dommene fra den 3. instans (ind til 1662).
- "Højesteret: Register til domprotokol (1662 - 1950)"
Det er her, at vi kan se dommene fra den 3. instans (efter 1662).
- Arkivalier vedrørende Ribe i perioden 15-1600-tallet.
Det er her, at vi finder de mange gode kilder til Ribes hekseprocesser.

Trykte kilder, registre m.m.

- **Bog**
Da Djævelen var ude... af Jens Chr. V. Johansen (1991).

Bagerst i bogen findes et register over dem, der har været udsat for en hekseproces i Nørrejylland, fra 1609-1687. Bogen kan være en god indgang til at læse arkivalierne på Rigsarkivet.
- **Bog**
Straffet på livet: Henrettelser i Danmark 1537-1892 af Niels H. Kragh-Nielsen (2018).

Halvdelen af bogen udgøres af et register over samtlige danske henrettelser siden reformationen. De henrettede trolddomsdømte er også at finde på disse sider, med udmærkede henvisninger. Hav dog for øje, at alle de frikendte (som i alt udgjorde over halvdelen fordelt på alle instanser) ikke indgår i listerne.

➤ **Bog**

Historisk efterretning om de i Ribe Bye for hexerie forfulgte og brændte mennesker af David Grønlund i 1780. Genudgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt ved Kirsten Agerbæk (1973).

Grønlunds kendte værk om Ribes hekseprocesser. Bogen består af kildeafskrifter, -referater og Grønlunds egne kommentarer. Grundlæggende et godt værk med interessante detaljer, til trods for Grønlunds til tider selektive tilgang.

➤ **Bog**

Danske Domme i Trolddomssager i øverste Instans af J.C. Jacobsen (1966).

Bagerst i bogen findes en fin sagsgennemgang af de danske hekseprocesser, der endte ved 3. instans/kongens retterting/Højesteret, i perioden 1540 til 1697.

➤ **Hjemmeside**

Danmarkshistorien.dk

Her kan du finde udmærkede artikler om både trolddomshistorie og Danmarks interne forhold i 15-1600-tallet.

Bl.a. kan du læse en afskrift af den skelsættende lov mod trolddom, som kong Christian IV udstedte i 1617 (Trolddomsforordningen).

Forordningen: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/forordning-om-troldfolk-og-deres-medvidere-12-oktober-1617/>